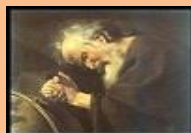
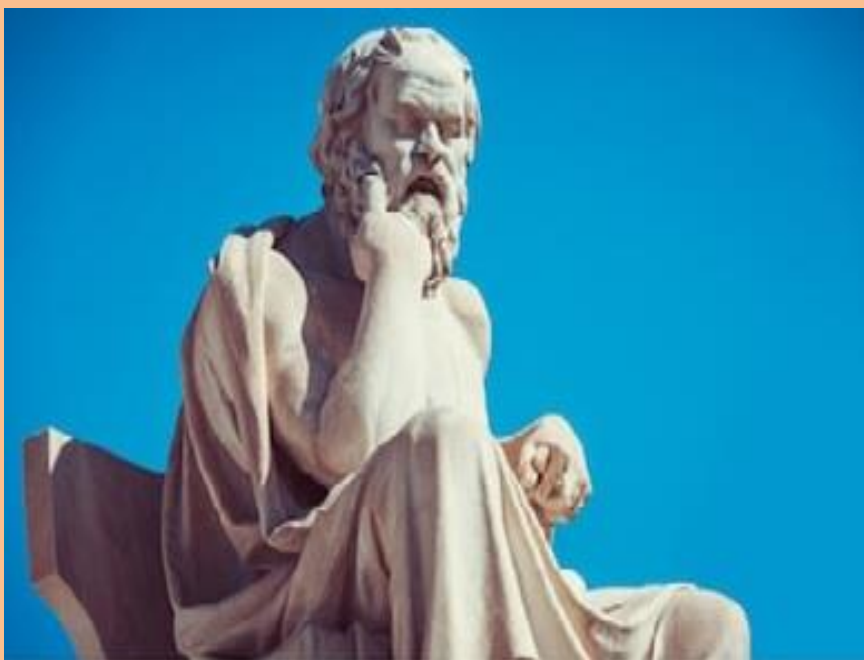

Μαρία Σκαμπαρδώνη¹

Εισαγωγικά στον Σωκράτη

Ελληνική
Φιλοσοφική
Βιβλιογραφία

«Φιλοσοφικά Δημοσιεύματα 2019»

---

¹ Η Μαρία Σκαμπαρδώνη (1996-) είναι αθλήτρια και δημοσιογράφος.

Τι θα μπορούσε να μας διδάξει σήμερα μια προσωπικότητα όπως αυτή του Σωκράτη; Ο μεγάλος φιλόσοφος αποτελεί ένα διαχρονικό πρότυπο του ανθρώπου που δεν διστάζει να θυσιάσει και τη ζωή του την ίδια για τα ιδανικά και τις αξίες του. Ο ίδιος διατεινόταν πως είναι ένας πολίτης του κόσμου, ομολογώντας ότι θεωρεί τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως εθνικότητας και καταγωγής, οντότητες που έχουν αυταξία και ακέραια ύπαρξη.

Η αξία του Σωκράτη στην παγκόσμια Ιστορία μπορεί να αποδειχθεί ακόμα και από το γεγονός, ότι η ίδια η Ιστορία της αρχαίας επιστημονικής γνώσης (= φιλοσοφίας) χωρίστηκε σε δύο μέρη: στην προσωκρατική εποχή και στην εποχή μετά από εκείνον.

Ο Σωκράτης δεν άφησε κανένα χειρόγραφο, καθιστώντας έτσι δύσκολο τον ακριβή ορισμό των ιδεών του. Από πολλούς διανοητές, ακόμα και από θρησκευόμενους ανθρώπους, είναι μια προσωπικότητα που προσεγγίζεται με έντονο θαυμασμό και σεβασμό. Δεν ήταν μόνο η απόλυτη συνέπεια λόγων και έργων, δεν ήταν μόνο η πίστη του στην αθανασία της ψυχής και η αφοβία του απέναντι στο θάνατο. Περισσότερο, ήταν η προσωπικότητα εκείνη που δεν κάμφθηκε από την απειλή των άλλων, αναζήτησε σε όλη τη ζωή του την αλήθεια και σε αυτό δεν έκανε καμία απολύτως έκπτωση. Αυτή η επιλογή του στοίχισε και την ίδια τη ζωή. Ο ίδιος θεωρεί, μάλιστα, πως μια θεϊκή δύναμη τον παρακινεί να ασχοληθεί με τη Φιλοσοφία, όπως διαβάζουμε στην πλατωνική *Απολογία Σωκράτους*. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα θεόπνευστο πνεύμα, σταλμένο από μια ανώτερη δύναμη. Για τους χριστιανούς χαρακτηρίζεται ως ένας «προφήτης του Χριστού». Ο Θεός για τον Σωκράτη δεν φιλοσοφεί, διότι είναι το τέλει Ον, ενώ ο άνθρωπος –επειδή είναι μια πεπερασμένη οντότητα– έχει ανάγκη να φιλοσοφεί, κι αυτή η δραστηριότητα απελευθερώνει την ανθρώπινη ύπαρξη.

Δεν υπάρχει ίσως άλλη προσωπικότητα, που να έχει επηρεάσει περισσότερο τον πολιτισμό του Δυτικού κόσμου, από τον Αθηναίο Σωκράτη. Ένα μελετητή της ανθρώπινης ψυχής που πολλοί χριστιανοί θεώρησαν ως τον πρώτο χριστιανό. Σύμφωνα με τον Κικέρωνα, ο Σωκράτης είναι εκείνος που «κατέβασε τη φιλοσοφία από τον ουρανό στη γη». Ίσως δεν υπάρχει φιλόσοφος στον κατοπινό ρου της ανθρωπότητας που να μην ασχολήθηκε – θετικά ή αρνητικά, άμεσα ή έμμεσα– με τον μεγάλο φιλόσοφο. Για παράδειγμα, ο Σάιρεν Κίρκεγκωρ, ο εισηγητής του υπαρξισμού, συνέγραψε μια διδακτορική διατριβή για την ειρωνική μέθοδο του Σωκράτη, ενώ ο Φρειδερίκος Νίτσε δεν δίστασε να καταφερθεί εναντίον του.

Ο Σωκράτης είναι ο πρώτος φιλόσοφος που ασχολήθηκε με τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, νοιάστηκε για την ευτυχία του, τον συμπόνεσε για τα ελαττώματά του. Ο ίδιος παρομοίαζε τον εαυτό του με μια αλογόμυγα που τσιμπάει τους Αθηναίους και τους υπενθυμίζει τα λάθη και τις παραλείψεις τους. Ουκ ολίγες φορές οι άρχοντες και οι αρχές της πόλης

τον έβαλαν στο στόχαστρο, επειδή ξεσκέπαζε επιδέξια τα πραγματικά τους κίνητρα.

Η δίκη και η καταδίκη του σε θάνατο είναι ίσως η πιο μελανή σελίδα στην ιστορία της Αθηναϊκής δημοκρατίας. Είναι μια πληγή για την αρχαία μας ιστορία η καταδίκη ενός ανθρώπου, ο οποίος δεν διέπραξε τίποτα αξιόποιο: απλώς παραινούσε τους νέους να ενδιαφέρονται για τα θέματα της ψυχής και ζητούσε από τον κόσμο να μη θεοποιεί τα υλικά αγαθά, διότι είναι πρόσκαιρα και μάταια.

Ο ίδιος στην *Απολογία Σωκράτους*, ένα σύγγραμμα του μαθητή του και εξίσου κορυφαίου φιλοσόφου Πλάτωνα, υποβάλλει στους δικαστές μια ερώτηση: Αν είχε πράγματι βλάψει τους νέους, όπως τον κατηγορούσαν οι εχθροί του, γιατί δεν βρέθηκε ένας νέος ως μάρτυς κατηγορίας;

Πληροφορίες για τη ζωή του

Ο Σωκράτης γεννήθηκε το 480 π.Χ. και πέθανε αφού καταδικάστηκε σε θάνατο το 399 π.Χ. Ό,τι γνωρίζουμε για τη ζωή και το έργο του, οφείλεται κυρίως στον Πλάτωνα και σε μαρτυρίες της εποχής. Είναι ευτύχημα ότι υπάρχουν πολλές αρχαίες πηγές, χάρη στις οποίες κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να εισδύσει αναλυτικά στη ζωή και στο έργο του. Πατέρας του ήταν ο Σωφρονίσκος και μητέρα του η μαία Φαιναρέτη (το επάγγελμα της οποίας ενέπνευσε τον ίδιο στην ανάπτυξη της μαιευτικής τέχνης, ως τρόπο εκμείευσης της αλήθειας από τον συνομιλητή, μέσω επαναλαμβανόμενων ερωτήσεων. Ενώ στα νεανικά του χρόνια ο Σωκράτης ασχολήθηκε με το επάγγελμα του πατέρα του, ο οποίος ήταν λιθοξόος, στα 17 του μνήθηκε στη Φιλοσοφία υπό την καθοδήγηση του φιλοσόφου Αρχέλαου. Παντρεύτηκε σε μεγάλη ηλικία την Ξανθίππη, μια γυναίκα για την οποία έχουν γραφτεί πολλοί άσχημοι χαρακτηρισμοί. (Φημολογείται μάλιστα ότι ο ίδιος ο Σωκράτης είχε πει, πως αν καταφέρει να συνυπάρξει μαζί της, τότε θα καταφέρει να συνυπάρξει με όλους τους ανθρώπους του κόσμου!). Απέκτησε μαζί της τρία παιδιά, τον Λαμπροκλή, τον Μενέξενο και τον Σωφρονίσκο. Διαπιστώνουμε ότι αν και πνευματική προσωπικότητα, ο Σωκράτης ακολούθησε τη συμβατική πορεία ζωής των περισσότερων ανθρώπων.

Εξωτερικά δεν ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός, όμως οι πνευματικές του αρετές κατακτούσαν τους ανθρώπους που μπορούσαν να διακρίνουν αυτό που αξίζει. Διαπνεόταν από έντονη φιλοπατρία και από το ενδιαφέρον για ηθική αναγέννηση των συνανθρώπων. Κατηγορούσε την εξουσία της πόλης και νουθετούσε τους συμπολίτες να μην έχουν την ελπίδα τους στραμμένη στα υλικά πλούτη.

Η εναντίωση του Σωκράτη κατά των σοφιστών αποτελεί μια σημαντική πτυχή του έργου του. Ο ίδιος δεν έπαιρνε ποτέ χρήματα για τη διδασκαλία του, ενώ οι άνθρωποι που τον άκουγαν και γινόντουσαν μαθητές του, ανήκαν σε όλες τις κοινωνικές τάξεις. Κυρίως γοητεύονταν από αυτόν οι νέοι άνθρωποι, κι εκείνος, θεωρώντας ότι οι νέοι είναι η ελπίδα βελτίωσης του κόσμου, τους προσέγγιζε με ιδιαίτερη αγάπη κι ευαισθησία.

Αν και δεν ασχολήθηκε ενεργά με την πολιτική, θεωρώντας πως αυτή καλλιεργεί τη ματαιοδοξία των ανθρώπων, συμμετείχε σε σημαντικά

γεγονότα της Αθηναϊκής ιστορίας: έλαβε μέρος σε τρεις εκστρατείες κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, στην πολιορκία της Ποτίδαιας και στο Δήλιο της Βοιωτίας (424 π.Χ.). Έχουμε επιπρόσθετη γραπτή μαρτυρία στον Πλατωνικό διάλογο *Λάχης* (181a), όπου ο ομώνυμος συζητητής δηλώνει ότι «αν όλοι οι πολίτες ήταν όπως ο Σωκράτης, η πόλη δεν θα πάθαινε ποτέ εκείνη τη συμφορά». Το 404 π.Χ. έσωσε τη ζωή του Αλκιβιάδη στη μάχη της Αμφίπολης, ενώ σύμφωνα με τη μαρτυρία του ίδιου του Αλκιβιάδη στο πλατωνικό *Συμπόσιον* (220 d-e) υπέμεινε με αξιοθαύμαστο τρόπο τις κακουχίες.

Η μαιευτική

Ο Σωκράτης έχει γίνει περίφημος για τη μέθοδο της μαιευτικής, η οποία –σε συνδυασμό με την ειρωνεία– προσπαθούσε να εκμαιεύσει από τον συνομιλητή την αλήθεια. Μέσω απαντών ερωτήσεων και προσποιούμενος ότι αγνοούσε, ο Σωκράτης εξανάγκαζε τον συνομιλητή του να βγάζει συμπεράσματα. Έτσι προέκυπτε μια «εκμαίευση της αλήθειας». Η μέθοδος αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με επιτυχία και στη σημερινή εποχή, διότι είναι μια δημοκρατική διαδικασία, στην οποία ο συνομιλητής έχει χρόνο και χώρο να εκφράζει ελεύθερα αυτό που πιστεύει. Ο Σωκράτης ήθελε να πιέσει τον άνθρωπο να εξαγάγει το δικό του συμπέρασμα, να καλλιεργήσει κάθε νοητική του ικανότητα και να αναγκαστεί να εμβαθύνει στις έννοιες και στα αίτια.

Χαρακτηριστική είναι η στάση του στον *Πρωταγόρα* του Πλάτωνα. Αν και θεωρεί ότι η πολιτική αρετή μπορεί να διδαχθεί, ο Σωκράτης εκφράζει την αντίθετη άποψη, προκειμένου να αναγκάσει τον Πρωταγόρα να αναφέρει όσο πιο στέρεα επιχειρήματα μπορεί!

Η επαγωγική συλλογιστική μέθοδος υπήρξε επίσης ένας τρόπος, κατά τον οποίο ο ίδιος συνήθιζε να εξαγει συμπεράσματα: χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τον εμπειρικό κόσμο, οδηγούταν στην εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων. Προσπάθησε και πέτυχε έτσι να προσδιορίσει τα ηθικά φαινόμενα, να ορίσει το καλό και το κακό, να διαχωρίσει το ορθό πολίτευμα από τη δεσποτεία.

Η δίκη του Σωκράτη

Ο Σωκράτης καταδικάστηκε σε θάνατο με κώνειο, επειδή, σύμφωνα με τους επικριτές του, διέφθειρε τους νέους και τα χρηστά ήθη της κοινωνίας. Οι τρεις κύριοι επικριτές του ήταν ο ποιητής Μέλητος, ο πολιτικός Άνυτος και ο ρήτορας Λύκωνας. Το κατηγορητήριο, έτσι όπως διασώθηκε από τον Διογένη Λαέρτιο, έχει ως εξής:

«Τάδε έγγραψατο καὶ ἀντὼμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιθθεύς Σωκράτη Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν: ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινὰ εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. Τίμημα θάνατος»².

² Βικιπαίδεια: «Σωκράτης».

Ο Σωκράτης χαρακτηρίστηκε βλάσφημος, επειδή υποστήριξε ότι υπάρχει μια θεότητα την οποία δεν γνωρίζουμε και θα έρθει σε κατοπινούς χρόνους. (Από αυτό το γεγονός οι χριστιανοί τον χαρακτήρισαν «πρώτο χριστιανό»). Αλλά βασική αιτία της επίθεσης εναντίον του ήταν ο φθόνος των δημοκρατικών αντιπάλων του, οι οποίοι επιθυμούσαν διακαώς να τον βγάλουν από τη μέση, επειδή ο μαθητής του Κριτίας έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξουσία των Τριάκοντα Τυράννων.

Στην απολογία του ο Σωκράτης υποστήριξε πως ο ίδιος ήταν σοφότερος των άλλων ανθρώπων, επειδή παραδεχόταν πως δεν γνώριζε τίποτα. Ο ίδιος, όπως είπε, στράφηκε προς όλους τους επονομαζόμενους σοφούς της Αθήνας και έκπληκτος παρατήρησε ότι όλοι θεωρούσαν τον εαυτό τους τον σοφότερο όλων. Αυτή η θαρραλέα παραδοχή του Σωκράτη φανερώνει τη βαθιά του ταπεινότητα και την πίστη του ότι η γνώση δεν τελειώνει ποτέ και ότι μόνο η παραδοχή πως δεν γνωρίζουμε, είναι η αρχή της σοφίας.

Η φιλοπατρία του Σωκράτη έμεινε παροιμιώδης. Φανερώθηκε στο γεγονός ότι ενώ θα μπορούσε να διαφύγει και να αποφύγει τον θάνατο, εκείνος θεώρησε πως πρέπει να υπακούσει στον νόμο της πατρίδας, ακόμα και αν η καταδίκη ήταν άδικη. Ο ίδιος είπε πως «ιερότερο από τον πατέρα και τη μητέρα είναι η πατρίδα». Αν και οι μαθητές του προσπάθησαν να τον μεταπείσουν, ο Σωκράτης παρέμεινε θεϊκά ατάραχος. Όταν μάλιστα ρωτήθηκε από τους μαθητές του, τι να κάνουν το νεκρό του σώμα, εκείνος απάντησε πως μπορούν να το μεταχειριστούν όπως θέλουν. Στον πλατωνικό διάλογο *Κρίτων* ο Σωκράτης τονίζει ότι στην ηλικία του δεν είναι δυνατό να φοβάται τον θάνατο. Επιπλέον, εξηγεί ότι δεν θα μπορούσε να παραβιάσει τις αξίες που υπηρέτησε επί εβδομήντα χρόνια, διότι αυτό θα γκρέμιζε την κοσμοθεωρία και αξιοπιστία του.

Η αφοβία του Σωκράτη απέναντι στο θάνατο ενισχυόταν από την πεποίθησή του πως η ψυχή διαχωρίζεται μετά τον θάνατο από το σώμα και δεν αισθάνεται πια πόνο ή κάποιο άλλο σωματικό ερέθισμα.

Ο Σωκράτης αποδεικνύει για ακόμα μια φορά το βάθος της ηθικής του προσωπικότητας, διατυπώνοντας τη φράση ότι είναι καλύτερο να αδικείται κάποιος, παρά να τον αδικούν. Έτσι ο Σωκράτης θεώρησε ότι όφειλε να υπακούσει στη δικαστική απόφαση, έστω και αν αυτό σήμαινε τη λήξη της ζωής του. Καταδεικνύει λοιπόν μια απίστευτη μεγαλοψυχία, εμβάθυνση στην ανθρώπινη ύπαρξη και αποδέσμευση από τον πανανθρώπινο φόβο του θανάτου.

Ο Σωκράτης έμεινε στο κελί του 30 ημέρες –επειδή απαγορευόταν να εκτελεστεί ένας κατηγορούμενος πριν την επιστροφή του ιερού πλοίου από τις γιορτές της Δήλου– και κατά την ώρα του θανάτου ήπια ήρεμα το κώνειο και περίμενε μέχρι να αισθανθεί το έντονο σωματικό μούδιασμα που αυτό επιφέρει. Η τελευταία του κουβέντα ήταν να πραγματοποιηθεί το τάμα του στον θεό Ασκληπιό.

Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, να εκτιμήσουμε τον Σωκράτη, έναν κολοσσό του ανθρώπινου πνεύματος; Τι θα μπορούσαμε να διδαχτούμε από αυτόν;

Ο Σωκράτης αποτελεί το διαχρονικό παράδειγμα του ανθρώπου που είναι απόλυτα συνεπής σε αυτό που πιστεύει και έχει το θάρρος να κοιτάξει κατάματα το θάνατο και να τον αποδεχτεί με απόλυτη ηρεμία.

Είναι βέβαιο πως η μορφή, η φιλοσοφία και η στάση του Σωκράτη θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν την ανθρωπότητα, ενώ η διδασκαλία του θα επηρεάζει παντοτινά κάθε διανοητή και μελετητή της αλήθειας. Θα θεωρείται διαχρονικά ένας πυλώνας της ανθρωπότητας και μια μορφή που θα στέκεται όρθια στην αιωνιότητα για την ηθική εξύψωση του ανθρώπου.

Ιδού και μερικές από τις αθάνατες φράσεις του:

- Κανένας άνθρωπος δεν είναι με τη θέλησή του κακός.
- Ο Άνυτος και ο Μέλητος (οι κατηγοροι του στο δικαστήριο) μπορούν να με σκοτώσουν, αλλά όχι να με βλάψουν.
- Ένα γνωρίζω: ότι δεν γνωρίζω τίποτα.
- Εκείνος που θέλει να ταρακουνήσει τον κόσμο, ας ταρακουνήσει τον εαυτό του.
- Τα δυνατά μυαλά συζητούν ιδέες, τα μέτρια γεγονότα και τα αδύναμα άλλους ανθρώπους!
- Σε συμβουλεύω να παντρευτείς. Αν βρεις καλή γυναίκα, θα γίνεις ευτυχισμένος. Αν όχι, θα γίνεις φιλόσοφος.
- Δεν χρειάζεται να λες τι ξέρεις, αλλά να ξέρεις τι λες.
- Το μυαλό σου είναι το αδιέξοδό σου· δεν χρειάζεται αλλαγή, χρειάζεται να απελευθερωθεί.
- Η μόρφωση, όπως ακριβώς μια εύφορη γη, φέρνει όλα τα καλά.
- Ποιο είναι το απόκτημα που συμφέρει περισσότερο στη ζωή; Να έχεις καλούς φίλους.

Φράσεις φιλοσόφων για τον Σωκράτη:

- Ο Σωκράτης κατέβασε τη Φιλοσοφία από τον ουρανό στη γη. (Κικέρωνας)
- Το καθετί στον Σωκράτη είναι υπερβολικό, γελοίο, καρικατούρα· το καθετί είναι επίσης συγκαλυμμένο, υστερόβουλο, υποχθόνιο. (Φρειδερίκος Νίτσε)
- Παντού όπου η αυθεντία εξακολουθεί να ανήκει στις καλές συνήθειες, παντού όπου δεν αιτιολογεί κανείς αλλά διατάζει, ο διαλεκτικός είναι ένα είδος παλιάτσου: γελούν μαζί του, δεν τον παίρνουν στα σοβαρά. Ο Σωκράτης ήταν ο παλιάτσος που κατάφερε να τον πάρουν στα σοβαρά. (Φρειδερίκος Νίτσε)